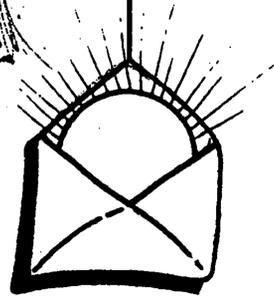
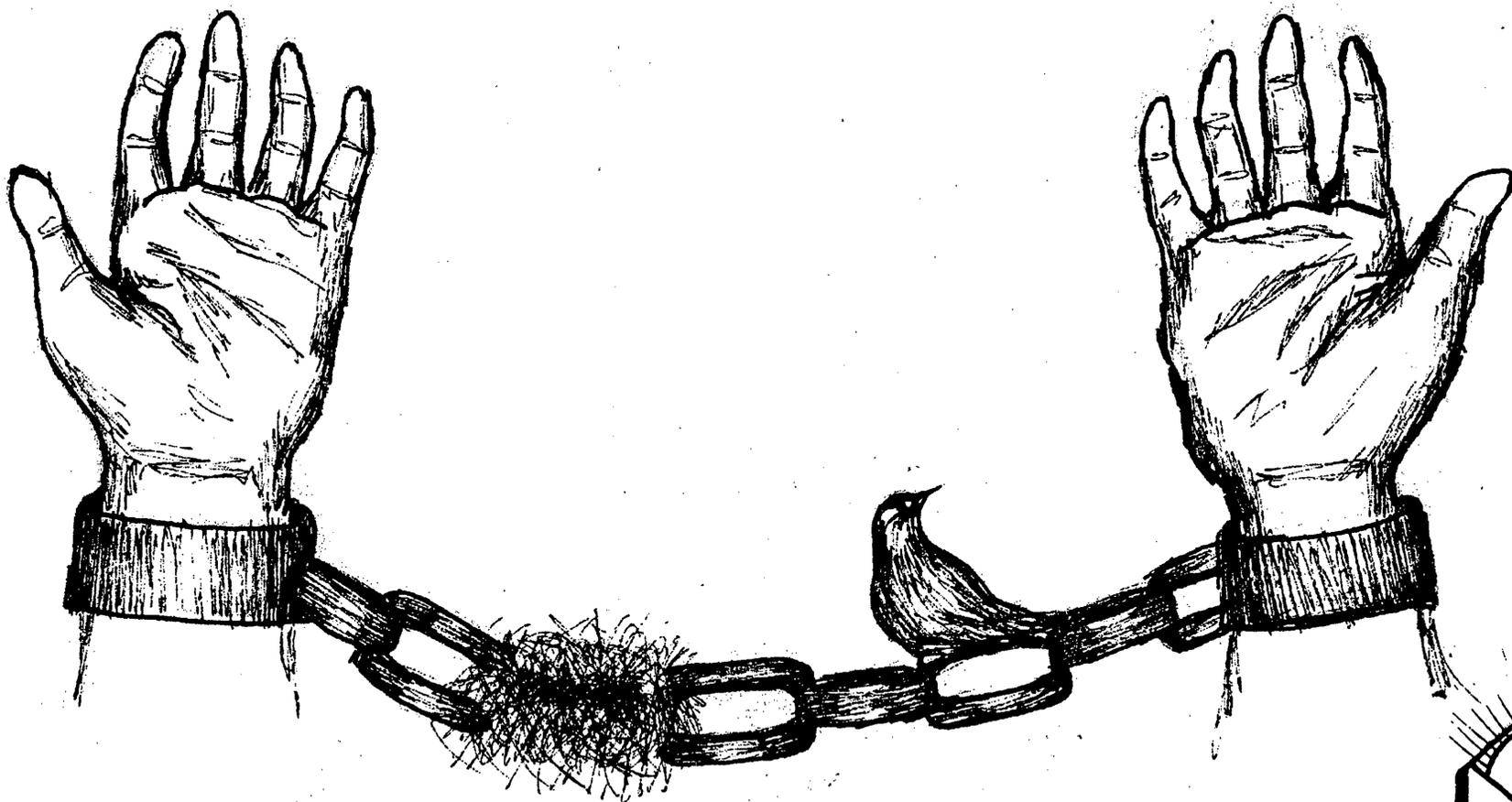

اشاره

این نوشتار، دیباچه‌ای بر پدیده‌شناسی نظام سیاسی مهدوی است. هستی‌شناسی (حقیقت)، چیستی‌شناسی (ماهیت) و چگونگی‌شناسی (واقعیت)، مراتب سه‌گانه مهدی‌شناسی محسوب می‌گردند که در مطلق مدینه فاضله و مدینه فاضله مهدوی، مورد بررسی قرار گرفته است و افق‌های جدیدی در فلسفه‌ی سیاسی، فرا روی پژوهندگان و اندیشه‌وران نهاده است.

دیباچه‌ای بر «پدیده‌شناسی نظام سیاسی مهدوی»

دکتر علیرضا صدرا

انظار

۱۴.

سال دوم / شماره‌ی ششم / زمستان ۸۱

گزینه

مهدویت و نظام مهدوی، پدیده‌ای «سیاسی و مدنی» است. همچنین پدیده‌ای «حقیقی و یقینی» محسوب می‌گردد. پدیده‌ای «عینی و عملی و تحقق یافتنی» نیز می‌باشد. بدین ترتیب «پدیده مدنی مهدوی»، دارای مراتب سه گانه وجودی - حقیقت، ماهیت و واقعیت - است. این مراتب سه گانه پدیده و پدیده‌شناسی مهدویت عبارت است از:

۱. حقیقت یا هستی و چرایی مهدویت و نظریه آن (اعم از ضرورت، مبادی و علل و غایات)؛

۲. ماهیت یا چیستی، مفاهیم و حدود آن؛

۳. واقعیت عینی و وقوع عملی سیر مهدویت و نظام و ساختار مهدوی یا چگونگی آن

(سازکار و راهبرد و روش اجرایی و عملیاتی آن).

پس هستی‌شناسی، چیستی‌شناسی و چگونگی‌شناسی یا پدیدارشناسی «مهدوی و مهدویت»، مراتب سه‌گانه «پدیده‌شناسی مهدوی» محسوب می‌گردند؛ یعنی، به ترتیب شناخت هستی و حقیقت سیر مهدویت و ساختار مهدوی یا ضرورت، علل و غایات آن، با «رهیافت عقلی، استدلالی و فلسفی، سیاسی و مدنی» انجام می‌پذیرد. شناخت ماهیت یا چیستی مفاهیم و حدود مهدویت، با «رهیافت و حیانی، استنادی و دینی» یا «مکتبی، سیاسی و مدنی» قابل دستیابی است. در شناخت واقعیت عینی و وقوع عملی و سازکارها و راهبردهای نمودی و نهادهای مهدوی و مهدویت نیز، نقادی نظریات و نظامات سیاسی، بررسی و سیر در تاریخ و جغرافیای جهان سیاسی و سیاست و عطف توجه به ابتلائات بشر و اجتماعات بشری، در فهم و درک هر چه روزآمدتر و کارآمدتر آن، کارساز می‌باشد.

درآمد: نظریه و نظام مدنی و سیاسی فاضل، در دو سطح قابل بررسی است:
یک. مطلق مدینه فاضله؛

دو. مدینه فاضله مطلق یا مدینه و نظام سیاسی کامل و برتر (نظام مدنی حقیقی و یقینی که «مراد نظام فاضلی مهدوی» است). مدینه فاضله - به خصوص مدینه فاضله مهدوی - بیان هر پدیده سیاسی و مدنی دیگری، دازای سه مرتبه وجودی بوده و بر این اساس دارای سه مرتبه‌ی شناختی، معرفتی و نظری سیاسی است:

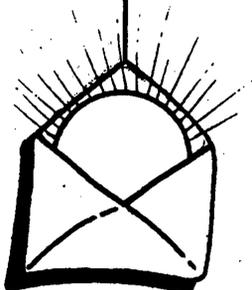
یکم. حقیقت یا هستی و چرایی مدینه فاضله و هستی مدینه‌ی فاضله مهدوی؛

دوم. ماهیت یا چیستی مدینه فاضله و چیستی مدینه‌ی فاضله مهدوی؛

سوم. واقعیت یا چگونگی مدینه فاضله و واقعیت مدینه فاضله مهدوی.

«هستی‌شناسی سیاسی» مدینه فاضله و مدینه فاضله مهدوی، به بررسی مبادی آنها می‌پردازد. مبادی مدینه فاضله عبارت است از:
۱. اصل ضرورت یا عدم ضرورت و امکان یا عدم امکان،

۲. علل و عوامل وجود و ایجاد در سیاست

انتظار

۱۳۱

سال دوم / شماره‌ی ششم / زمستان ۸۱

و نظریه سیاسی؛ اعم از:

الف) علت فاعلی یا سبب و انگیزه ایجاد و گرایش به آن،

ب) علت غایی و غایت یا هدف مطلوب گرایش و ایجاد آن.

۳. منشأ نظری و منبع علمی نظریه و نظام فاضلی، به ویژه نظام فاضلی مهدوی؛ اعم از:

الف) عقل یا حکمت و فلسفه سیاسی،

ب) وحی یا شریعت و دین سیاسی،

ج) تجربه یا عرف و علم سیاسی.

۴. «نقش، کار ویژه، کارکرد و کارآمدی»؛ همچنین «اصالت، شأن و اثربخشی» و سرانجام

«بهره‌وری نظری و عملی سیاسی» مدینه فاضله، به ویژه مدینه فاضله مهدوی و نیز مهدویت

(یعنی آیا این نظریه مدنی و مهدوی و نظام فاضلی مدنی و مهدوی، مفید، مثبت و سازنده است؟

مثبت و سازنده به چه معنا و با چه حدود و چگونه؟) در اینجا:

الف) عقل و حکمت یا فلسفه سیاسی (عقلی)؛ به بررسی و تعیین مبادی مدینه فاضله

و بویژه نظام مدنی فاضلی می‌پردازد.

ب) وحی و شریعت یا دین؛ مبانی (مفاهیم، حدود و بنیان‌های) نظام مدنی فاضلی و

مهدوی را تذکر داده و تحلیل و تعریف یا تبیین می‌کند.

ج) تجربه و عرف یا علم (تجربی و عرفی) سیاسی؛ به توصیف چگونگی؛ (سازکارها

و راهبردهای) مدینه فاضله، حتی نظام مدنی فاضلی مهدوی کمک می‌کند.

آمد

الف) مطلق مدینه فاضله:

یکم. چرایی مدینه فاضله

امام علی (علیه السلام) می‌فرماید:

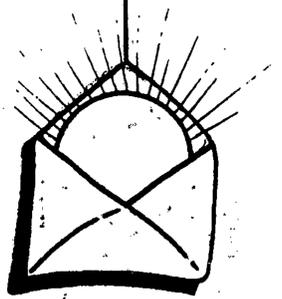
«دولة العاقل یحن الی الوصلة»؛

«دولت عقل و عاقل، در پی پیوست است».

الف) خواجه نصیرالدین طوسی، در ابتدای فصل اول سیاست مدن کتاب اخلاق ناصری

می‌نویسد:

«هر موجودی را کمالی است، و کمال بعضی موجودات در فطرت با وجود مقارن افتاده است و کمال

انظار

۱۳۲

سال دوم / شماره‌ی ششم / زمستان ۸۱

بعضی از وجود متأخر^۲.

وی بر این اساس، همانند بسیاری از فیلسوفان عمومی و سیاسی - از جمله فارابی، مؤسس فلسفه سیاسی در تاریخ جهان اسلام و ایران - معتقد است:

«هر چه کمال او از وجود متأخر بود - هر آینه او را حرکتی بود از نقصان به کمال^۳».

همچنین می گوید:

«آن حرکت بی معونت اسبابی که بعضی مکملات باشند و بعضی معدات، نتواند بود^۴؛ یعنی، برخی کمک کننده و برخی دیگر کامل کننده حرکت و موجود محرک می باشند. عوامل مادی، اقتصادی و توسعه، معدات هستند؛ یعنی، ابزار تکامل، کمال و تعالی محسوب می گردند.

بر این اساس انسان [سیاسی]، موجودی است که:

الف) دارای کمال مادی و معنوی (اعم از توسعه مادی و تعالی معنوی) در سطوح زیر

است:

۱. شخصی: درونی - بیرونی، یا ظاهری - باطنی؛

ذهنی، فکری، نظری، علمی و معرفتی

روحی، روانی، نفسانی و اخلاقی

جسمی، بدنی و عضوی

۲. فردی، جمعی، اجتماعی تا سطح جهانی

۳. اقتصادی، فرهنگی و سیاسی

ب) جایگاهی ویژه و برتر در نظام

هستی و از جمله در عالم طبیعت دارد.

خاستگاه، جایگاه و نقشی که از آن تعبیر به

مقام «خلافت الهی»، «قائم مقامی» و «جانشینی

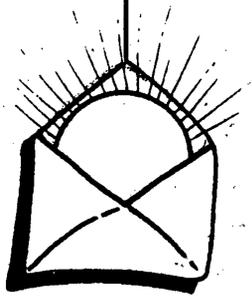
خدا» و نیز «حاکم»، سیاست گذار و «سیاست

مدار» یا «کارگزار زمین و زمان و به ویژه خود و

جامعه و نظام سیاسی» خویش می شود؛ یعنی،

انسان تنها موجودی است که هم سیاست گذار و

سیاست مدار یا عامل طراحی و برنامه ریزی

انظار

۱۳۳

سال دوم / شماره ی ششم / زمستان ۸۱

سیاسی و نیز کارگزار جاری و اجرایی سیاست خود، زمین و جامعه سیاسی و نظام سیاسی خویش بوده و هم سیاست‌پذیر، سازمان‌پذیر و نظام‌پذیر است.

همچنین انسان تنها موجودی است که به اصطلاح عالماً و عامداً این سیاست را تبیین و تبعیت می‌کند. او هر چند در گستره طبیعت زیست می‌کند؛ لکن تابع جبر و دترمینیسم طبیعی و تک خطی نیست؛ بلکه این سیاست و سیر ضروری و اجتناب‌ناپذیر را تنظیم و طی می‌کند. بنابراین عقل و حکمت سیاسی حکم می‌کند که: اولاً، «مطلق نظام مدنی فاضلی» و نیز «نظام مدنی فاضلی مطلق»، به عنوان کمال نهایی، غایت و مطلوب انسان‌ها وجود داشته باشد. ثانیاً، نظریه «نظام مدنی فاضلی» و نیز نظریه «نظام فاضلی مدنی»، به عنوان علت غایی تبیین و ترسیم گردد.

تنها در این صورت است که افراد، گروه‌ها و اجتماعات انسانی و سیاسی، جهت‌گیری درست نموده، هدف را گم نمی‌کنند و امید را از دست نمی‌دهند. نظریه و امید، بسان نمونه‌ای متعالی، از سویی مانع گمراهی و کجروی سیاسی شده و ضمن نپذیرفتن هر گونه نظریه و نظام سیاسی غیر متعالی و نهایی، با عدم قناعت و یا عدم رضایت - حتی در بدترین شرایط - امید خود را از دست نمی‌دهد و با تدبیر و اراده نستوه، پویایی و پایداری خویش را تا تحقق نظریه «مدینه فاضله» و دستیابی به «نظام مدنی فاضلی»، حفظ می‌کند.

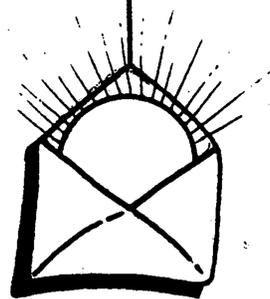
دوم. چیستی مدینه فاضله

مراد از مدینه فاضله، «نظام مدنی کامل و مطلوب» است؛ این نظام مدنی، کارا و کارآمد در گستره‌های شخصی تا جهانی است. نظریه و نظام سیاسی متعادل و متعالی انسانی، در تمامی ساحت‌ها و عرصه‌های مادی و معنوی دربردهای اقتصادی، فرهنگی و سیاسی است. «نظام مدنی فاضلی مهدوی»، نظامی است که متضمن «توسعه مادی» توأمان با «تعالی معنوی» در گستره‌ها و بردهای یاد شده است.

سوم. چگونگی مدینه فاضله

امام علی (علیه السلام) می‌فرماید: «لکلّ دولة برهه»^۵.

آفرینش یا شکل‌گیری زمین، تاریخی چند میلیارد سالی دارد. دیرینگی حیات در زمین، گاه به بیش از یک میلیارد سال پیش ترمی‌رسد. پیشینه خلقت یا خلافت و هبوط آدم در زمین، به چندین صد هزار سال بالغ می‌گردد.

انظر

۱۳۴

سال دوم / شماره‌ی ششم / زمستان ۸۱

بعضی از نظریه‌های سیاسی - از جمله در نظر «سنت آگوستین»، پدر و بنیانگذار نظریه سیاسی مسیحیت - هبوط را تبعید، مجازات و سقوط آدمی در زمین می‌دانند؛ آن هم به عنوان انتقام خدا از انسان به سبب گناه ابدی و ذاتی که در بهشت مرتکب شده و از آن رانده و اخراج گردیده است.

برخی از نظریه‌های سیاسی - به ویژه صاحب نظران اسلامی - بدون استثنا، هبوط را اعزام و فرود آدمی به زمین می‌دانند؛ آن هم به منظور بازپروری و تقویت و استواری عزم و اراده، به سبب لغزش و تزلزل اراده عارضی که در بهشت پیش آمده و از آن اخراج و انتقال داده شده است. «مدینه فاضله» هم بازساز «نمونه بهشتی» نظام مدنی در زمین بوده و هم مقدمه و لازمه بازگشت به همان بهشت موعود محسوب می‌گردد. در واقع و در حقیقت، مدینه فاضله، برترین جایگاه و پایگاه مدنی و متعال انسانی بوده و خاستگاه گذار به «حیات جاودانی» و «جاودانگی حیات مطلوب» است.

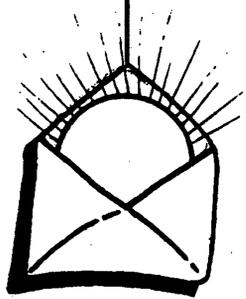
در این راستا تاریخ مدنی و سیاسی بشر - به ویژه به صورت اجتماعی و با پیدایی و پایداری نهاد دولت - حداکثر از بیست هزار سال بیشتر تجاوز نمی‌کند. آنچه مسلم است، سنیر زندگی جمعی، اجتماعی و سیاسی و مدنی - حتی طبیعی آن - بسیار کوتاه بوده و از این حیث بسیار نوپا و نوبنیاد است؛ چرا که در مقایسه با تاریخ چندین میلیاردی زمین یا حیات در زمین، چند صد هزار سال تاریخ بشری و چند ده هزار سال تاریخ مدنی، نسبت به یک روز، بیشتر از چند ثانیه نگذشته است. امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید:

«پیروان حق همیشه در ناراحتی به سر می‌برده‌اند؛ آگاه باشید که؛ ناراحتی اندک و زمان دولت قائم طولانی خواهد بود»^۶

سیر زندگی و سیاست مدنی بشر - اعم از این که از پیشا تاریخ و عصر تاریخ نانویسا آغاز شده یا کم و بیش با دوران تاریخی و نویسایی هم‌زمان باشد - قطعاً تاکنون دو مرحله را از سرگذرانده است:

۱. مرحله پیشا مدنی و حتی چه بسا پیشا جمعی و به ویژه پیشا اجتماعی؛ مهم‌ترین شاخصه‌های این مرحله، «فقدان قانون و دولت» بود.

۲. مرحله جمعی و حتی اجتماعی و به ویژه در مرحله مدنی یا سیاسی؛ مهم‌ترین شاخصه‌های این مرحله، «ایجاد و وجود قانون و دولت» است.

انظر

۱۳۵

سال دوم / شماره‌ی ششم / زمستان ۸۱

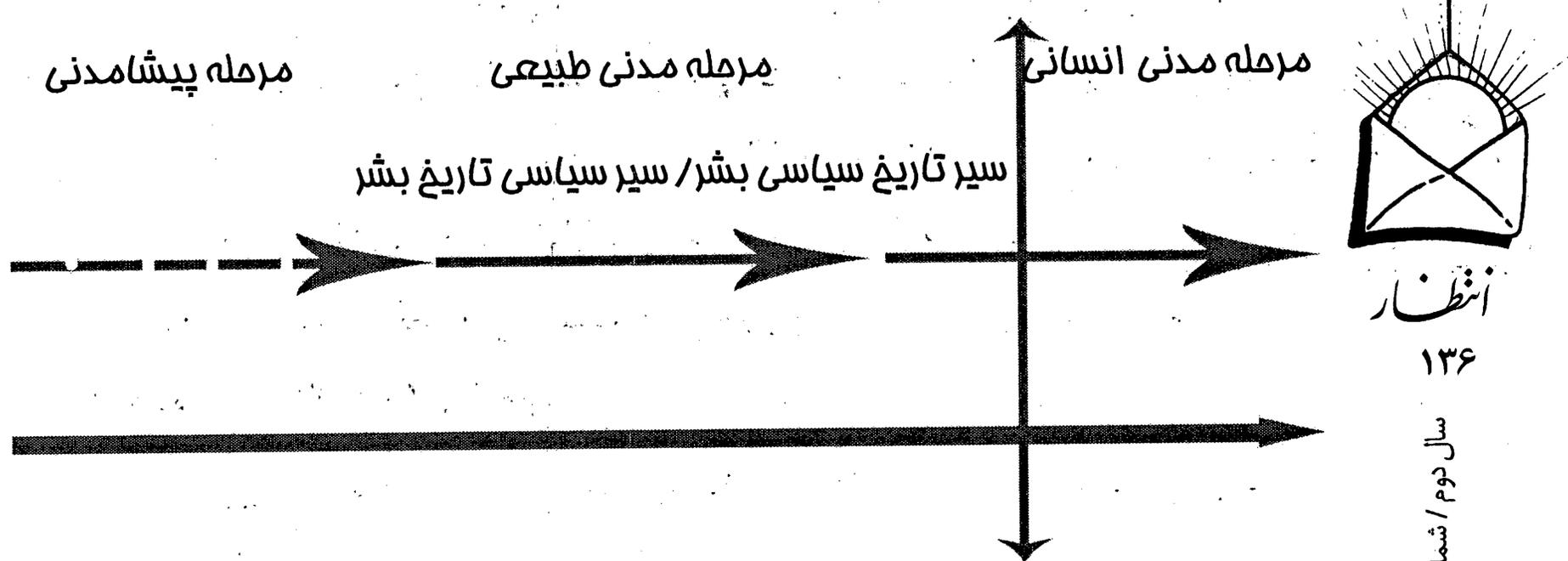
آنچه مسلم است در این مرحله، بسیاری از خصلت‌های طبیعی، همچنان رایج و حتی چه بسا غالب می‌باشد. اما در نظریه و نظام سیاسی فاضله (مهدوی)، تمامی شاخصه‌های مثبت یاد شده را دارد و از کلیه شاخصه‌های منفی، عاری است.

به نظر می‌رسد اگر زندگی و روابط جمعی و اجتماعی و نیز قانون مداری و دولت‌مندی را شاخصه‌های «مدنیت» بدانیم؛ سیر تاریخ و سامانه سیاسی بشر را، بایستی به ترتیب زیر ترسیم و تنظیم کنیم:

نخست. مرحله‌ی طبیعی پیشا مدنی،

دوم. مرحله‌ی مدنی طبیعی پیشا انسانی،

سوم. مرحله‌ی مدنی انسانی، متعالی و فاضله.

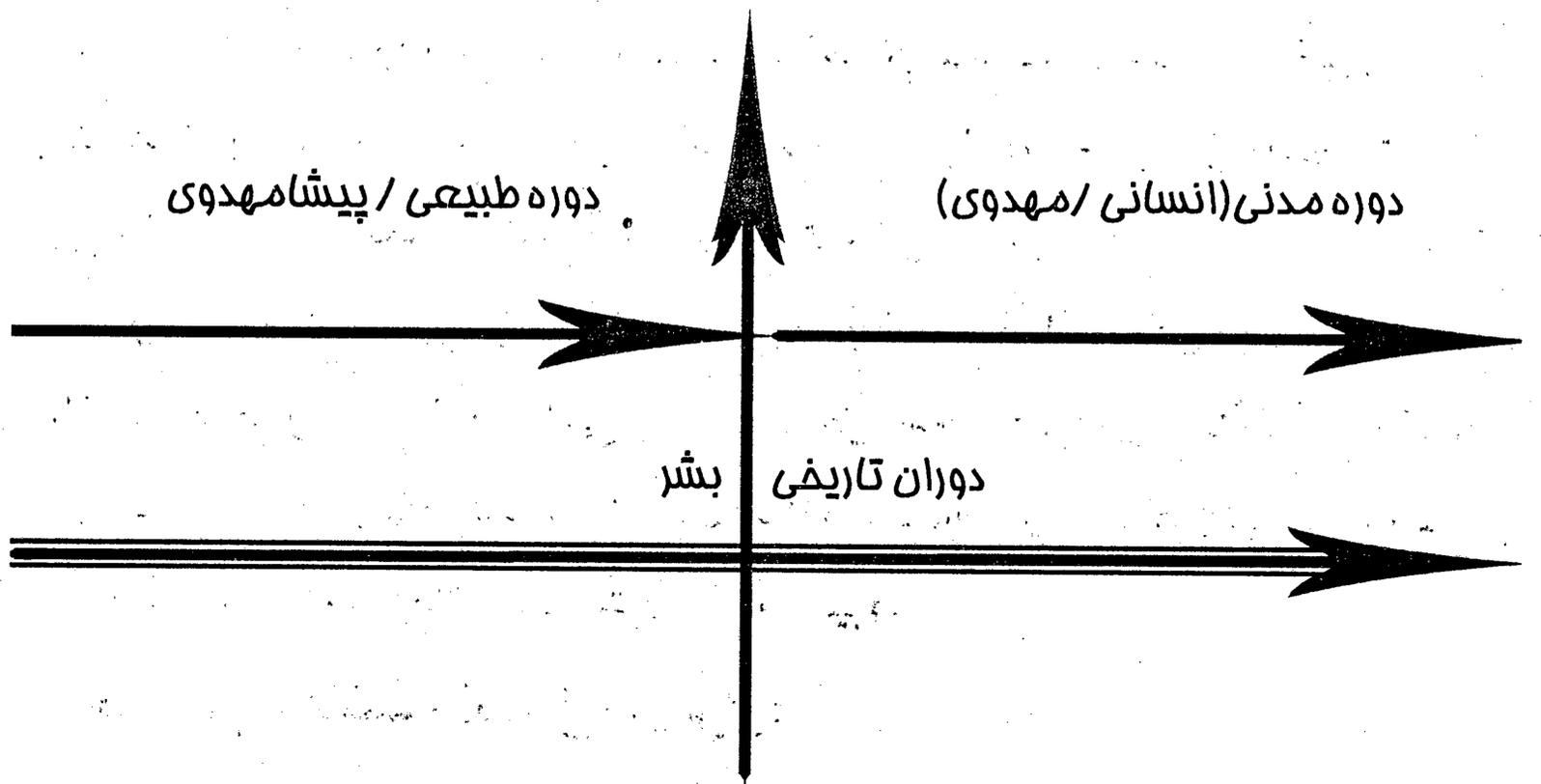

سال دوم / شماره‌ی ششم / زمستان ۸۱

در غیر این صورت؛ یعنی، در حالتی که عدالت - به معنای توسعه‌ی مادی توأمان با تعالی معنوی - در تمامی گستره‌ها تا سطح جهانی و عرصه‌ها و بردهای پیش گفته، شاخص مدنیت باشد، می‌توان قائل به دو دوره گردید:

۱. دوره طبیعی،

۲. دوره مدنی؛ یعنی، حالت انسانی مدنی و مدنی انسانی و در حقیقت نظریه و نظام فاضلی، مطلق، الهی، اسلامی و مهدوی.

در این صورت، دوره طبیعی، خود به دو دوره سیاسی تقسیم گشته یا از دو دوره تشکیل می شود:

۱. مرحله طبیعی پیشاجتماعی، یا پیشا قانون و پیشا دولت؛

۲. مرحله طبیعی اجتماعی، یا قانون و دولت.

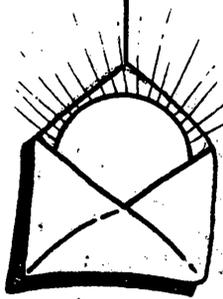
در این مرحله اگر چه روابط اجتماعی، قانون و دولت پدیدار شده و پایدار گردیده است؛ لکن حاکمیت و یا غلبه، با نظریه و نظام سیاسی جمعی، اجتماعی و قانون و دولت طبیعی و حیوانی است؛ یعنی، به اصطلاح فارابی آموزه های بهیمی و سبعی (ددگی و درندگی) سیاسی و سیاسی جاهله، ضاله پنداری و فاسقه متوهمه را است. به تعبیر ابن سینا نیز چرندگی و درندگی؛ به تعبیر خواجه نصیر، سیاست ناقضه و تغلب؛ و به بیان امام خمینی (ره) سیاست حیوانی و سیاست شیطنانی است.

در دوره طبیعی سیاسی و سیاست طبیعی، به تعبیر امام صادق (علیه السلام):

«دولة الحق قصيرة ودولة الباطل كثيرة»؛

یعنی، دولت و قدرت، حاکمیت و حکومت و نظام سیاسی و سیاست حق، محدود بوده و در تنگنا و در فشار قرار دارد؛ حال اینکه دولت باطل و سلطه گر، بر عکس این است. از این دوره می توان تعبیر به مدنی طبیعی، شبه مدنی و پیشینه مدنی (فاضلی)، انسانی و متعالی یاد کرد.

در دوره ی مدنی انسانی و انسان مدنی، حاکمیت و یا اقتدار با نظریه و نظام سیاسی جمعی، اجتماعی و قانون و دولت انسانی و متعالی است؛ یعنی، به اصطلاح فارابی، آموزه های فاضله

انظار

۱۳۷

سال دوم / شماره ی ششم / زمستان ۸۱

یا سعیده و برتر (اعم از: خیر، زیبایی و فضایل سیاسی) و نیز سیاست عقلی و حکمی؛ حقیقی و یقینی است. به تعبیر خواجه نصیر نیز «سیاست کامله»؛ به بیان امام خمینی (ره) «سیاست انسانی، الهی و اسلامی» و به تعبیر علامه جعفری، «حیات معقول و طیبه» است.

در دوره انسان سیاسی و سیاست انسانی، در واقع: «دولة الحق کثیرة»؛ دولت و قدرت، حاکمیت و حکومت و نظام سیاسی و سیاست حق نامحدود بوده و در تنگنا و در فشار قرار ندارد؛ بلکه حق گسترده و مقتدر است. حال اینکه دولت باطل و سلطه گری، یا نابود و ریشه کن شده یا کاهش یافته و کاملاً تحت کنترل قرار می گیرد.

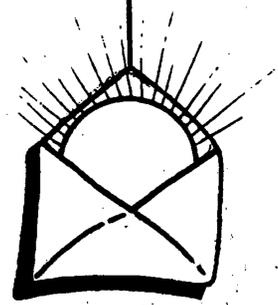
ب) مدینه فاضله (مطلق) مهدوی:

اول. چرایی مدینه فاضله

امام علی (علیه السلام) می فرماید:

«دعوا طاعة البغی والفساد واسلكوا سبیل الطاعة والانقیاد تسعدوا فی المعاد»؛
«طاعت بغی و فساد را بگذارید و راه طاعت و انقیاد حق را پیش گیرید تا در بازگشت،
سعادت مند باشید».

حال که مدینه یا نظام مدنی فاضلی حقیقی و مطلوب بوده، قطعاً کمال مطلوب، «نظام مدنی فاضلی حقیقی» می باشد. مدینه فاضله و نظام مدنی فاضلی حقیقی، یقیناً نظام مدنی و سیاسی فاضلی مهدوی است.

انظر

۱۳۸

دوم. چیستی مدینه فاضله مهدوی

در نظریه سیاسی قرآنی، به ویژه در فلسفه تاریخ سیاسی قرآن، دو مطلب قابل توجه است:

۱. خلقت انسان، خلافت آدم (علیه السلام) و هبوط او در زمین؛ به مثابه فرود و فرودگاه،

برای سوخت گیری و پرواز مجدد مطرح شده است.

۲. بر اساس ولایت، هدایت الهی بشر و تدبیر، اراده و بازگشت او به مدینه و نظام سیاسی

فاضلی مهدوی، بسان نمونه زمینی و زمانی بهشت پیشین و خاستگاه و پروازگاه به بهشت

پسین و هدف برین معرفی شده است.

قرآن، تبیین کننده اهم شاخصه های پیشا مهدوی بوده که امت اسلامی و به ویژه در نظام

مدنی مهدوی، مسؤولیت تحقق و تأمین آنها را بر عهده دارند. بدین ترتیب اهم مفاهیم، مبانی

و حدود نظریه و نظام سیاسی فاضله مهدوی و مهدویت را می توان از منبع وحی - به ویژه از

قرآن و سنت - باز جسته، ساختار آنها را ترسیم کرد.

سوم. چگونگی مدینه فاضله مهدوی

درباره‌ی ساختار کلی و چهارچوب بندی نظام سیاسی مهدوی، گفتنی است که ساختار کالبدی و پیکره بندی راهبردی این نظام به ترتیب زیر تنظیم و ترسیم می شود:

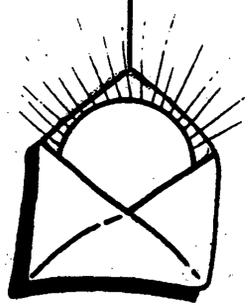
الف) در عرصه های ذهنی، روانی و جسمانی؛

ب) در گستره های شخصی تاجهانی؛

ج) در بردهای اقتصادی، فرهنگی و سیاسی.

برآمد

شاکله کلی و اصلی نظام سیاسی مهدوی و اجزا و تقسیم بندی های مربوطه، اساساً تا حدود زیادی با بهره گیری از دستاوردهای سیاسی بشر در طول تاریخ خویش و در جغرافیای جهان، میسر می باشد. تبیین شاخص های فاضله نظام سیاسی مهدویت، نوعاً یا اکثراً با استفاده از منابع وحیانی ممکن است - وحی از آدم (علیه السلام) تا پیامبر خاتم (صلی الله علیه و آله و سلم) - علم اولیای الهی؛ یعنی، ائمه اطهار (علیهم السلام) به عنوان راسخون در علم و عالمان (حقیقی و کامل) به دین و سیاست؛ این شاخص ها و مفاهیم، تعریف، حدود و معانی آنها را تفسیر و تفصیل داده اند و اجزای آنها را روشن کرده اند. همان گونه که سعی شده، موارد عمده و اصلی این شاخصه ها، با استفاده از منابع مربوطه، نمودار شود. الهامات عارفان ربانی در این زمینه، کمک کار است. اجتهادات علمی و دینی دانشمندان الهی و اسلامی نیز در تطبیق، روزآمدی و کاربری آنها کارگشامی باشد. جملگی این مراتب و منابع علمی سیاسی، کارآمدی نظام سیاسی را محقق خواهد ساخت.

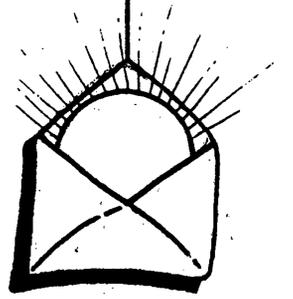

انظار

۱۳۹

سال دوم / شماره‌ی ششم / زمستان ۸۱

۱. غررالحکم.
۲. اخلاق ناصری، ص ۲۴۷.
۳. همان.
۴. همان.
۵. غررالحکم.
۶. بحار الانوار، ص ۱۱۲۷.
۷. غررالحکم.

انوار

۱۴۰

سال دوم / شماره‌ی ششم / زمستان ۸۱